

Krasanka
Majer

Pitanja prakse: zaštita spomenika *ex libris*

Iako danas postoje studiji restauracije i konzerviranja, kao i posebna usmjerenja na diplomskim i poslijediplomskim studijima iz područja zaštite spomenika, ipak su sustavno praćenje rada, usavršavanje i stjecanje novih znanja još uvijek otvorena pitanja. U sklopu studijskih programa obrađuju se osnove terminologije i teorija struke, a naglasak je na svladavanju i razumijevanju tekstova iz područja zaštite kulturne baštine te povijesni pregled razvoja teorijske misli. Neki programi, uz upoznavanje osnovnih principa i metoda konzervacije i restauracije, uključuju i pregled izrade osnovne dokumentacije pojedinih spomenika, načela istraživanja, valorizaciju i konačno izradu prijedloga prezentacije *in situ* ili u adekvatnim muzejskim i drugim javnim prostorima. Za obradu ovih tema profesori i studenti služe se knjigama¹ od kojih su pojedine uključene i u literaturu za polaganje stručnog ispita² za zvanje konzervator povjesničar umjetnosti, čiji tekstovi iscrpno govore o teoriji, problemima terminologije ili pak o povijesti zaštite spomenika u Hrvatskoj i Europi.

No, što je s aktualnim pitanjima i problemima s kojima se stručnjaci svakodnevno

susreću u svojem radu? I što se događa kada se teorija želi primijeniti u praksi? Kako se oblikuje mišljenje i pristup konzervatora spomeniku kulture i koliko je ono uvjetovano okolinom u kojoj se taj spomenik nalazi? Na neka od tih pitanja, većinom pravne ili ekonomske prirode, odgovore možemo naći u publikacijama Ministarstva kulture:³ *Očuvajmo kulturnu baštinu, Spomenička renta - od teorije do hrvatske prakse, Svjetska baština u Hrvatskoj, Kultura i umjetnost - zbirka propisa*, te u *Registrima kulturnih dobara RH* na kojima Konzervatorski odjeli sustavno rade posljednjih nekoliko godina. Primjere iz konzervatorsko-restauratorske prakse najčešće⁴ valja tražiti u znanstvenim i stručnim člancima *Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske, Vijestima muzealaca i konzervatora Hrvatske ili pak Prilozima povijesti umjetnosti u Dalmaciji*. No, kod sva tri izdanja javlja se problem redovitog izlaženja i često se tiskaju kao dvobroji. Naime, to ponekad znači da možemo čitati samo jedan broj pojedinačnog časopisa u dvije ili čak tri godine. Najčešće je to pitanje sustavnog financiranja od strane mjerodavnih ustanova jer se prema broju objavljenih radova vidi kako je broj pristiglih priloga velik i kako postoji interes stručnjaka iz područja zaštite spomenika za prikazivanje rezultata radova užoj javnosti. I

¹ Prijedlozi popisa literature za ispite kolegija Konzervatorskog modula na studiju povijesti umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu te Studija konzervacije i restauracije Umjetničke akademije Sveučilišta u Splitu mogu se naći na internetskim stranicama tih studija.

² Popis literature stručnih ispita za konzervator povjesničar umjetnosti može se naći na: www.min-kulture.hr/default.aspx?id=35.

³ Podaci o navedenim publikacijama mogu se naći na: www.min-kulture.hr/publikacije/.

⁴ Članci vezani uz teme zaštite spomenika mogu se ponekad pronaći i u drugim stručnim i znanstvenim časopisima koji pokrivaju područja povijesti umjetnosti, kulturne baštine i arhitekture.

pojedina izdanja Instituta za povijest umjetnosti imaju dodirne točke ili se pak u cijelosti bave ovom problematikom. No, iako su pojedini naslovi vrlo zanimljivi i kvalitetni, poput prije dvije godine objavljene Anatomije povijesnog spomenika,⁵ te se knjige također izdaju sporadično.

Novost u stručnoj literaturi predstavlja novopokrenuta biblioteka, urednika Denisa Vokića, u zajedničkom izdanju K-R centra, udruge Gradine i godine i Hrvatskog restauratorskog društva.⁶ Edicija je s tiskom krenula prošle, 2007. godine kada su izašla tri naslova,

⁵ Knjigu je uredio Marko Špikić. Više u: AMBROZ TUDOR, Temeljni tekstovi teorije zaštite spomenika, *Kvartal*, IV-1 (2007.), 18-22

⁶ K-R CENTAR d.o.o. osnovan je 2006. godine kako bi kroz nakladničku djelatnost pridonosio konzervatorsko-restauratorskoj struci, te s ciljem pružanja konzervatorsko-restauratorskih usluga u skladu sa Zakonom o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i s Etičkim kodeksom Hrvatskog restauratorskog društva.

Preventivno konzerviranje slika, polikromiranog drva i mješovitih zbirki, *Smjernice konzervatorsko-restauratorskog rada* te *Kosta Strajnić: Dubrovnik bez maske i polemika s Vinkom Brajevićem o čuvanju dalmatinske arhitekture*. Sve su knjige džepnog formata (veličine 21x14cm) u mekom uvezu, vrlo praktične za upotrebu.

Prva od njih, *Preventivno konzerviranje slika, polikromiranog drva i mješovitih zbirki*, namijenjena je prvenstveno studentima restauracije i konzervatorima-restauratorima, ali i široj javnosti, to jest svima koji žele saznati ponešto o čuvanju umjetnina. Govori se o osnovnim pojmovima preventivnog konzerviranja, otvaraju se problemska pitanja prisutna u svakodnevnom radu restauratora te se čitatelja upućuje u tehnike praćenja stanja slika i polikromiranog drva, usporavanja procesa starenja i ostvarivanja odgovarajućih uvjeta kojim je moguće bez velikih konzervatorsko-restauratorskih zahvata pridonijeti boljem stanju umjetničkog djela. Obradene su teme temperature, relativne vlažnosti, svjetlosti, biološke aktivnosti, kontakata sa štetnim materijalima ili tvarima, te njihovi utjecaji na zbirke i praktički načini zaštite. Posebno se u jednom poglavlju govori o sustavima slaganja u prostorijama gdje se zbirke čuvaju. Također, detaljno je opisan način dokumentiranja, kako samog stanja slike tako i vođenja konzervatorsko-restauratorske dokumentacije. Knjiga je nastala prikupljanjem i uređivanjem nekih ranije objavljenih tekstova i skripta Denisa Vokića, što je vjerojatno razlog da, unatoč brojnim vrlo korisnim podacima i razumljivim objašnjenjima, ipak nedostaje zaključni tekst koji bi pridonio cjelovitijem dojmu djela.

Knjiga Ivana Viđena, *Kosta Strajnić: Dubrovnik bez maske i polemika s Vinkom Brajevićem o čuvanju dalmatinske arhitekture*, već je ranije predstavljena u *Kvartalu*.⁷ Sadrži dva zanimljiva teksta koja govore o stanju konzervatorstva u međuratnom Dubrovniku, no postavljena pitanja aktualna su i danas te

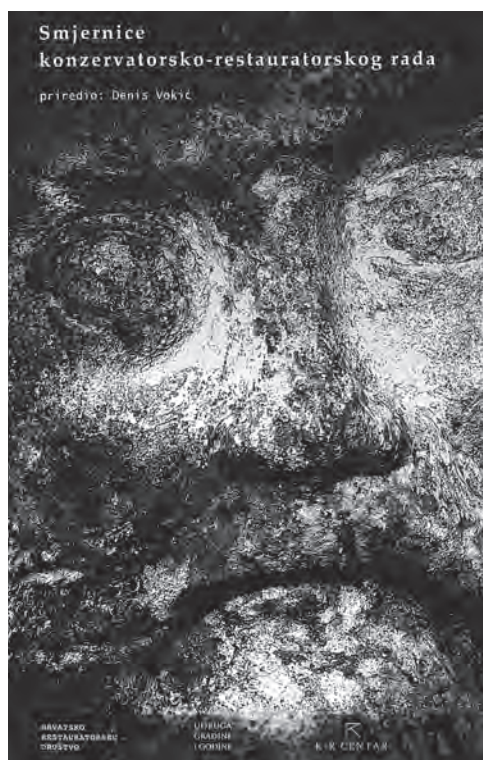
⁷ ANTUN BAČE, Za umjetničku arhitekturu novog Dubrovnika, *Kvartal*, IV-3 (2007.), 28-31.

otvaraju prostor novim raspravama i pronalaznju rješenja.

Treći naslov, *Smjernice konzervatorsko-restauratorskog rada*, urednika Denisa Vokića, skup je znanstvenih i stručnih tekstova većinom preuzetih iz knjige *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*⁸ tiskane u izdanju *The Getty Conservation Institute*. Ta knjiga, od preko 500-tinjak stranica, predstavlja kompendij tekstova koji su utjecali na oblikovanje današnjih promišljanja o konzervatorsko-restauratorskoj struci i svatko tko želi učiti o povijesnim i filozofskim pretpostavkama suvremenih stavova i vrijednosti trebao bi ju pročitati. Uključeni su radovi preko trideset velikih povjesničara umjetnosti, poput Ruskina, Berensona, Wöfflina, Friedländera, Aloisa Riegla, Clivea Bella, Cesarea Brandija, Kennetha Clarka, Erwina Panofskog, E. H. Gombricha, Marie Cl. Berducou i Paula Philippota, u kojima se razmatraju pitanja kada restaurirati, što čuvati i kako zadržati estetski doživljaj djela. Knjiga se sastoji od osam poglavlja, a svako je popraćeno i opsežnim tekstom nekog od urednika knjige. Naravno, tisak cjelokupnog prijevoda predstavljao bi znatan financijski pothvat, ali zbog vrijednosti sadržanih radova urednik *Smjernica konzervatorsko-restauratorskog rada* odlučio je za hrvatsko izdanje iskoristiti barem prijevode uredničkih tekstova u kojima se daje detaljni komentar i sadržaj primarnih radova. Većina od njih već je i ranije, u obliku studentskih skripta, bila dostupna stručnjacima koji se bave zaštitom baštine, a dio je tekstova objavljen u časopisu *Kolo*.⁹ O njihovoj vrijednosti za struku govori i činjenica da su, i prije dopune i dorade za tiskano izdanje, tekstovi 2003. godine uvršteni u literaturu za polaganje stručnih ispita kao interna skripta Hrvatskoga restauratorskog

⁸ *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage*, (ur.) Nicholas Stanley Price, M. Kirby Talley, Jr. i Alessandra Melucco Vaccaro, Los Angeles, 1996.

⁹ DENIS VOKIĆ, Konzervirati ili restaurirati: od dva suprotstavljena koncepta do jedinstvenog, *Kolo* XI/I (2001.), 369-439.

zavoda pod nazivom *Teorijske smjernice konzervatorsko-restauratorske prakse*.

Uvodni dio *Smjernica konzervatorsko-restauratorskog rada* sadrži četiri teksta. Prvi tekst¹⁰ ukratko daje pregled razvoja struke i objašnjenja pojedinih stručnih termina. Uz njega su u uvodnom dijelu još i tekstovi *Oko primjećuje: gledanje, prosuđivanje i connoisseurstvo i Originalna intencija umjetnika, te Uloga prirodnih znanosti i tehnologije*.¹¹ Slijedi pet velikih poglavlja, Ra-

¹⁰ Autor teksta je Denis Vokić.

¹¹ Autori su tekstova M. Kirby Talley Jr. i Alessandra Melucco Vaccaro. Inače, u knjizi *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage* ti su tekstovi dio istoiimenih velikih poglavlja.

¹² U ovim poglavljima sadržani su tekstovi kojim su predstavljeni sljedeći autori: Paul Philippot, Alessandra Melucco Vaccaro, Cesare Brandi, Giovanni Carbonara, Albert France-Lanord, Marie Berducou, Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc, William Morris, John Ruskin, Max J. Friedländer, Albert Philippot, Paolo Mora, Laura Mora, Umberto Baldini te Ernst van de Wetering.

đanje moderne konzervatorsko-restauratorske teorije, *Povijesna perspektiva*, *Restauriranje i antirestauriranje*, *Reintegriranje oštećenja* i *Ideja patine*, koja sadrže prijevode teksta američkog izvornika.¹² Knjiga završava poglavljem *Terminologija, etika i metodologija struke na početku 21. stoljeća* u kojem su dane definicije stručnih termina, pregled metodologije konzervatorsko-restauratorskog rada te tekstovi *Smjernica struke i etičkog kodeksa* (*European Confederation of Conservation-Restoration Organizations*, 1993. i 2002./3.). Po načinu pisanja i sadržaju teksta to se poglavlje uvelike razlikuje od prethodnih i više je poput tehničkog dijela ili stručnog rječnika na kraju knjige koji čitatelju može pomoći korisnim podacima koje donosi u razjašnjavanju određenih termina ili tehnike rada.

Pohvalno je da se knjiga poput ove našla na policama naših knjižara, jer su prevedeni tekstovi dio literature studija povijesti umjetnosti i studija konzervacije i restauracije, a tako i dio stručne ispitne literature za zvanje konzervator povjesničar umjetnosti. Taj izbor tekstova daje svakome zainteresiranom niz podataka, izvora i prosudbi na kojima su konzervatori-restauratori kroz povijest temeljili svoje odluke u svakodnevnom radu. U knjizi su predstavljeni stavovi koji nam i danas daju elemente za stručni pristup i valorizaciju zahvata na kulturnoj baštini.

Za razliku od teorije uvriježene kod nas, koja povijest konzerviranja i restauriranja od početka 19. stoljeća do danas dijeli na vrijeme klasicizma, romantizma, biološke te aktivne zaštite, neki tekstovi ove knjige pokazuje da postoji i drugačiji pristup koji zapravo dijeli povijest zaštite spomenika na romantizam i historicizam. Pronalaženje ravnoteže između estetskog, etičkog, ali i tehničkog, povijesnog i znanstvenog pristupa upravo je ono čemu treba težiti u konzervatorsko-restauratorskim zahvatima.

Preispitivanje postupaka i ponovno razmatranje stanja i donesenih odluka nužno je za svakog stručnjaka koji se bavi zaštitom, jer rad na spomenicima kulture utječe na njihov izgled, njihovu umjetničku i povijesnu vrijednost. Nije dovoljno samo u određenom trenutku tijekom školovanja svladati danu literaturu, već treba konstantno pratiti, čitati i stjecati nova znanja, a za to su potrebne razmjene iskustava, seminari, stručni i znanstveni članci i, naravno, nove knjige. Odgovornost je osoba koje rade na zaštiti spomenika velika, no ne smije se zaboraviti da njihove odluke ponekad nisu autonomne, pa stoga valja usmjeriti dodatne napore i na senzibilizaciju svih oni koji su uključeni u procese odlučivanja o zahvatima i stanju pojedinog spomenika. ✕

SUMMARY: QUESTIONS OF PRACTICE: CONSERVATION EX LIBRIS

Review of the new series of volumes devoted to the problems of conservation and restoration practice edited by Denis Vokić and jointly published by K-R centar, Gradina i godine association and Croatian Restoration Society. Three books were published in 2007: *Preventivno konzerviranje slika* (*Preventive Conservation of Paintings*, Poly-

chrome Wood and Heterogeneous Collections), *Smjernice konzervatorsko-restauratorskog rada* (*Guidelines of Conservation and Restoration Practice*) and *Kosta Strajnić: Dubrovnik bez maske i polemika s Vinkom Brajevićem o čuvanju dalmatinske arhitekture* (*Kosta Strajnić: Dubrovnik Revealed and Polemics with Vinko Brajević on Preservation of Architecture in Dalmatia*).